

La ceas aniversar – Cornel Popa la 75 de ani: "Am refuzat numeroase demnități pentru a rămâne credincios logicii și filosofiei analitice."

Revista de Filosofie Analitică: Se spune că v-ați aflat, alături de alți colegi, la originea introducerii literaturii de filosofie analitică în România. Gândindu-vă retrospectiv, ne puteți spune cum au stat lucrurile la începuturi, cine sunt principalii "vinovați" ?

Cornel Popa: Am ajuns la filosofia analitică pe căi întortochiate, din dorința de a face logică. În anii 1953-1954, pe când eram în anul al treilea sau al patrulea de facultate am început să frecventez Biblioteca Academiei. Vederea lacătelor, mici și nichelate, pe dulapurile de cărți din Biblioteca Facultății de Filosofie era pentru mine o ofensă și o sursă de suferință. M-am dus, pe rând, la Biblioteca Centrală Universitară, la Biblioteca de Stat, și, în cele din urmă, la Biblioteca Academiei. Dar n-am scăpat de lacăte și de interdicții. În anul al patrulea, am obținut, cu chin cu vai, aprobarea de a citi reviste și cărți de la "Fondul Secret". Nu puteam înțelege de ce Platon și Aristotel, Bacon și Descartes, Kant și Hegel, Wittgenstein și Carnap trebuiau să fie ținute sub obroc, la "fond secret" și de ce nu aveau profesorii noștri încredere în capacitatea noastră de a discerne între adevăr și fals, între bine și rău.

M-am întâlnit în acei ani la Biblioteca Academiei cu mai mulți colegi de an, căutători și ei ca și mine, de texte filosofice autentice și nu de texte trunchiate și "ferchezuite". Printre ei erau: Mircea Flonta, Vasile Tonoiu, Zigu Orenstein (Z. Ornea), Ludvic Grunberg sau, mai tânărul Ilie Pârvu. Căutam cu toții un aer proaspăt și nu suportam să ne fie gândirea împrejmuțată.

La Biblioteca Academiei am descoperit, cu durere, că nu cunosc istoria filosofiei antice, medievale sau moderne, că nu cunosc filosofia contemporană, că nu știu logica propozițiilor, logica predicatelor, că nu știu axiomatica, că nu știu teoria mulțimilor și multe, multe altele. Mi-am dat

curând seama că nu pot recupera totul și m-am decis să studiez teoria cunoașterii și logica ca mijloc de a înțelege pașii cunoașterii. Cu timpul, am adăugat și teoria acțiunii.

La repartizare, în fața Comisiei superioare de stat, mi-am declarat interesul pentru a studia logica în Olanda sau Anglia. Membrii comisiei m-au privit lung. Mi-au cerut explicații, apoi mi-au propus să plec la Universitatea Lomonosov din Moscova. Mi-aduc aminte că am și făcut unele vizite medicale, etc. dar, nefiind membru de partid și părinții mei nefiind de acord cu plecarea mea în URSS, am rămas la vatră și am fost repartizat la Editura Politică.

La filosofia analitică am ajuns târziu, căutând să învăț logică și să înțeleg cunoașterea umană. Blocarea plecării mele la studiul logicii în străinătate m-a pus în situația nefirească de a încerca să aduc scrierile de logică, la locul meu de muncă, la Editura Politică!

În condițiile în care logica matematică, cibernetica și genetica erau apreciate în Uniunea Sovietică într-un Dicționar de Filosofie ca pseudoștiințe, l-am convins pe directorul Editurii Politice de atunci, d-l Walter Roman, să editeze în anii '60 două culegeri de logică matematică: *Logică și Filosofie* (575 pag.) în 1966 și *Logica științei* (599 pag.) în 1970. Mi-au fost favorabile două circumstanțe. Interesul lui pentru filosofia științelor, inclusive revoluția tehnico-științifică și bogata lui experiență vest-europeană și central-europeană (spaniolă, franceză, germană, cehă etc). Acestea i-au impus respect față de știința și cultura europeană. (Din Comisia superioară de stat din 1955 ce repartiza absolvenții de la Filosofie a făcut parte și Walter Roman, alături de „tovarășii” Kotovski și Niculescu Mizil). Ajuns în editură, am simțit că mă aprecia profesional, căci îmi dădea adesea texte proprii scrise în grabă pe teme de filosofia științelor tehnice și îmi cerea să le îmbunătățesc stilistic și să-i fac unele sugestii. Relațiile noastre erau bune. Mi-a permis să particip la cursul de Istoria logicii ținut de Acad. Ath. Joja, mi-a permis chiar să fac un abonament personal la *British Journal for the Philosophy of Science*, și să comand pentru Editura Politică cartea lui Alfred Tarski, *Logic, Semantics and Metamathematics*.

Corespondența pentru pregătirea culegerilor de logică menționate mai sus și nevoia de a scrie câteva însemnări despre autorii textelor publicate mi-au permis să obțin scurte biografii și bibliografii ale unor mari personalități, inclusiv din partea lui Bertrand Russell, K.R. Popper, T. Kotarbinski, G.H. von Wright, Y. Bar Hillel (din Israel), precum și unele nume mari din SUA, între care Alfred Tarski.

În 1965 am publicat în *Revista de Filosofie* un articol „Karl Popper și logica științei”. Articolul menționat a declanșat o dezbatere amplă la care au par-

ticipat mai mulți autori cu studii proprii pe tema inițiată de mine. Îmi amintesc dintre aceștia de Stelian Popescu, Clara Dan, Tomi Uroș, tustrei de la Institutul de Filosofie, dar și de Ileana Mărculescu ce avea un doctorat în biologie. Tot pe o temă inspirată de Popper am publicat în *Revista de Filosofie* "Funcțiile cognitive ale teoriei științifice". Am trimis articolele publicate și rezumatele în engleză filosofului englez de origine austriacă la reședința sa londoneză din Harrow on the Hill. Mi-a răspuns cu bunăvoință și m-a răsplătit cu extrase și pre-printuri din scrierile sale pe teme de logica științei, dar și cu articole de filosofie socială. Ani în șir, lordul de la London School for Economics a continuat să-mi trimită extrase și pre-printuri ale scrierilor sale. Textele primite au fost citite de colegii mei interesați de logică și de filosofia occidentală. Am admirat independența de gândire a lordului englez de sorginte vieneză. Am admirat claritatea și originalitatea scrierilor sale. L-am considerat, fără știința sa, un părinte spiritual al meu.

Deși a participat la Cercul vienez, nu cred că se poate spune despre K.R. Popper că este un reprezentant al filosofiei analitice așa cum a fost ea ilustrată de reprezentanții cercului. Dar, scrierile lui Popper mi-au permis să citesc alt fel de filosofie, cu întrebări, ipoteze și îndoeli, apropiată de logica matematică și de științele naturii, de care avea nevoie spiritul meu și toți cei care ne căutam o direcție proprie sau un model în cercetare.

E momentul să-mi declar „complicii”, care alături de mine au săvârșit infrafracțiunea de a învăța lucruri bune de la filosofia nemarxistă. Dar și să mărturisesc, împotriva uzanței, că și în filosofia marxistă de odinioară am găsit lucruri demne de respect și că, în numele ei, am spus lucruri adevărate în care cred și astăzi.

„Vinoși” de crearea cercului de „Praxiologie și logică” de la Politehnică, care a practicat într-un fel propriu filosofia analitică, sunt și domni Sorin Vieru și Mircea Târnoveanu. Sorin Vieru era pe atunci cercetător principal la Centrul de Logică, un distins logician, filosof, eseist și cunoscător de limbi clasice și moderne. Cel de al doilea partener în inițierea și desfășurarea seminarului de „Logică și Praxiologie” a fost de-a-lungul anilor profesorul Mircea Târnoveanu de la Catedra de Matematici III de la Politehnică Bucureșteană. De Domnia sa ne aducem aminte cu respect și recunoștință. Am prețuit profesionalitatea, bunăvoința și sprijinul generos pe care l-a acordat colegilor de breaslă și unora dintre doctoranzii mei.

Este util să amintesc aici că, în 1966, conf. Univ Mircea Târnoveanu și Dr. Gh. Enescu și-au asumat îngrijirea culegerii „Logică și Filosofie” și că Acad. Gr.C. Moisil a scris pentru acel volum o bine cumpănită și preventivă prefață care a descurajat reacția marxiștilor dogmatici. Se cuvine să amintesc aici profesionalismul și dăruirea îngrijitorilor volumului.

Cea de-a doua antologie "Logica științei", (Editura Politică, 1970) a fost editată de Dr. Gh. Enescu împreună cu mine. Tot împreună am semnat un studiu introductiv "Logica și cunoașterea științifică".

Cele două culegeri de texte au oferit celor ce studiau filosofia într-o facultate sau într-un liceu (sau chiar și în formele "elevat" ale învățământului de partid din institutele de cercetare sau din catedrele universitare) *modalități alternative* de abordare a fundamentelor matematicii, ca și filosofiei științelor empirice (fizică, chimie, geologie, geografie, biologie, genetică, astrofizică, cosmologie), dar interesante și pentru lingvistică, științe tehnice, cibernetică, teoria sistemelor, psihologie.

La un moment dat, în 1966, ca urmare a unui conflict ivit între conducerea Editurii Politice și Acad. Ath. Joja, culegerea inițiată de mine "Logică și filosofie" era în pericol de a nu fi publicată, căci profesorul Joja nu mai voia să scrie studiul introductiv promis și nici să mai scrie o lucrare despre "Rădăcinile gnoseologice ale idealismului". Avea, deodată, rezerve și față de coordonatorii culegerii, de altfel ambii colaboratori ai domniei sale, unul la Centrul de Logică de curând înființat, celălalt la Facultatea de Filosofie. Voiam cu orice preț să salvez culegerea, care într-un fel, urma să ridice anatema ideologică asupra logicii matematice, disciplină ce ne atrăgea deopotrivă pe toți cei implicați în pregătirea ei. I-am dat telefon academicianului Gr.C. Moisil și i-am cerut o întrevedere. L-am rugat să scrie Domnia sa o prefață la antologia pregătită de noi, ca fiind cea mai autorizată persoană pentru o astfel de inițiativă. A acceptat. Aveam de acum un paratrăsnet împotriva fulgerelor ideologice!

Aproape de inimă mi-au fost mulți ani câțiva colegi mai tineri, talentați, care au făcut parte din cercul de la Politehnică și împreună cu care am studiat materiale, am participat la întruniri săptămânale și am expus teorii și metode logice subtile create de logicieni și filosofi din școala analitică. Dintre aceștia menționez pe domnii Valentin Mureșan, Mircea Dumitru, Adrian Iliescu, Radu Solcan, Paul Țirău și Adrian Rezuș. Toți acești tineri citeau literatură occidentală, participau din proprie opțiune la lucrările seminarului nostru, prezentau comunicări la sesiunile anuale ale Catedrei dar și la lucrările Secției de logică a Institutului de Filosofie din cadrul Academiei Române.

Domnul Mircea Dumitru și domnișoara Adina Florea (de la Facultatea de Automatică) au participat în 1988 cu lucrări proprii, alături de mine la Conferința internațională organizată de Academia Polonă și de Ambasada Austriei din Varșovia pe tema *Praxiologies and The Philosophy of Economics* ce a fost ținută în 1988 la Varșovia și publicată apoi în Statele Unite.

D-l Valentin Mureșan a publicat comunicări de praxiologie în Germania și în Polonia, a jucat un rol important în timpul vizitelor la Catedra noastră și

la seminarul de Logică și praxiologie ale unor delegații din Polonia, Finlanda, Germania și Cehoslovacia. A scris o carte promițătoare pe teme de praxiologie, dar ulterior s-a orientat spre etică și politologie, fără să mai facă uz de experiența dobândită anterior în logică și praxiologie. Nu-i târziu revină la aceste instrumente moderne sau măcar să încurajeze pe doctoranzii săi să experimenteze aceste piste.

Apropiații mei mai tineri citați mai sus aveau o mai bună pregătire de limbă engleză decât mine. Unii dintre ei mi-au supervizat textele redactate în engleză sau rezumatele anexate la articolele publicate în română, fapt pentru care le sunt îndatorat.

Mă gândesc cu recunoștință la mai mulți colegi de la facultățile de Automatică și Aeronave, profesori prestigioși de specialități diferite, (matematicieni, informaticieni, fizicieni, ingineri, arhitecți, economiști, sociologi sau juriști) care au făcut expuneri incitante la seminarul nostru sau au colaborat cu noi la realizarea unor cercetări sau comunicări în țară sau în străinătate; numele sunt menționate în autobiografia mea spirituală [...].

R.F.A.: Totuși, nu era mai profitabil să practicați filosofia în paradigma oficială, cea marxistă?

C.P.: Ca tânăr proaspăt repartizat în redacția de filosofie a Editurii Politice mi-ar fi fost ușor să mă afirm în filosofia socială, ca activist UTC sau în profesiunea de gazetar.

Mi s-a făcut în acei ani propunerea de a fi promovat ca responsabil cu propaganda la sectorul I din capitală, sector de care ținea Editura Politică. Cum aceasta edita operele clasicilor filosofiei marxiste, mi-ar fi fost la îndemână să public cu regularitate articole și recenzii în "Scânteia tineretului" (la care lucra pe atunci Iosif Sava, fost coleg de facultate), la "Lupta de clasă" (unde lucra Petre Beraru, un coleg de la secția de Jurnalism), la postul de Radio (unde lucra un ardelean de al meu Ion Drăgan). Eram frecvent invitat să scriu articole, editoriale, recenzii și refuzam de cele mai multe ori. Am scris unele articole în presă, ca mijloc de testare a condeiului și ca adaos la un salariu pe care îl simțeam neîndestulător.

Drept consecință a unor articole publicate în "Contemporanul" și în alte ziare am fost contactat de Dumitru Popescu "Dumnezeu" printr-un trimis al său "pe Pământ" pentru a-mi propune postul de redactor șef la "Scânteia". Ai nevoie de ceva tărie de caracter și de o mare dragoste de profesie, să rezști ispitei de a-ți crește salariul de cinci sau șase ori, de a avea mașină la

scară și alte avantaje. Asta, mai ales în situația când ai doi copii și o soție care a renunțat la serviciu pentru a-și crește copiii. De dragul logicii am renunțat la bani și la putere. Am refuzat un rol pentru care nu eram născut, un rol care nu mi se potrivea. Nu putem să scriu la comandă, să devin mercenar ideologic, să mi se indice de către de către șeful propagandei țintele și eu să ochesc și să trag. Îmi place să scriu ce gândesc. Nu sunt bun nici de ienicer și nici de clovn.

R.F.A.: În schimb, cercetările dumneavoastră au început să fie apreciate, și nu doar în țară ...

C.P.: Într-adevăr, primele mele realizări în logică au fost confirmate de: von Wright la Helsinki, de Lennart Aqvist la Uppsala, de Vladimir Smirnov la Moscova sau de Herbert Simon, laureat al premiului Nobel. Am tăcut în privința realizărilor mele, sperând că vor vedea în cele din urmă și colegii mei de breaslă și din forurile academice. Dar trăim într-o țară în care nu contează ce ai înfăptuit tu, ci ceea ce raportează alții despre scrierea ta, chiar și când aceștia sunt complet pe dinafară. Mă abțin încă să vorbesc despre impostura academică, dar timpul nu-i pierdut.

Dar să revin. Și după decembrie 1989 am rezistat tentațiilor: bunăoară aceea de a deveni parlamentar, deși am avut propuneri de a candida din partea FSN, a Partidului Național Liberal, dar și din partea Partidului Național Țărănesc pe care l-au votat bunicii și părinții mei pentru unirea Ardealului cu Țara. Nu am dorit să devin om politic pentru că am crezut și cred în utilitatea și în importanța teoretică și practică a cercetărilor de logică modernă, inclusiv pentru înțelegerea teoriei sistemului social, a eticii și a politicii.

R.F.A.: A fost ceva anume care v-a atras către filosofia analitică? De ce nu v-ați ocupat, bunăoară, de istoria filosofiei?

C.P.: Specialitatea mea n-a fost și nu este istoria filosofiei. Eu n-am avut răgazul și răbdarea specialistului în istoria filosofiei, obligat prin profesie să parcurgă sute sau mii de lucrări dificile și să evalueze orientările și sistemele filosofice dintr-o epocă sau alta, să le caracterizeze pe fiecare, să le așeze în front și să aleagă dintre ele, ca un prinț, o mireasă. Glumesc când spun asta.

Cercetătorul de istoria filosofiei este chemat să înfăptuiască un travaliu copleșitor, să cuprindă în mintea sa efortul minții filosofilor din trei milenii, să le analizeze și să le judece pe fiecare în parte, după criteriile de el descoperite iar apoi să compare între ele, distant și rece, operele celor mari

din trecut, să-i ierarhizeze pe filosofi ca pe studenții săi, în condițiile în care aceștia, oricum, nu-i pot replica din Lumea de Dincolo. N-am râvnit niciodată la un astfel de statut pe care l-am considerat peste puterile mele.

Pe mine m-a interesat teoria cunoașterii. Aceasta m-a dus la experiment și la *teorie*. Experimentul m-a dus la teoria acțiunii, căci orice experiment este o acțiune cu scop epistemic. Teoria științifică trebuie să fie consistentă și veridică. Aceasta m-a dus la teoriile logice care presupun tautologiile sau propozițiile adevărate în orice model sau situație imaginabilă. Numai persoanele ignorante consideră tautologiile drept enunțuri triviale pe motiv că nu ne oferă informații despre lumea faptelor empirice. Menirea tautologiilor este să dea seama de legile gândirii corecte, prin care, pornind de la enunțuri adevărate și folosind scheme de inferență, să ajungem tot la enunțuri adevărate.

Deductia este teoria lui "deci" ("prin urmare", "așadar") ca operator de derivare de două argumente definit pe $2^L \times L$, adică pe o mulțime de propoziții adevărate dintr-un limbaj L din care rezultă în mod necesar o concluzie adevărată.

Inversul lui "deci" este operatorul "deoarece" ("căci", "fiindcă", "întrucât"), care este definit pe $L \times 2^L$, care leagă o teză de argumentat p , adevărată la o dată prezentă sau de referință t_0 al cărei temei îl constituie o stare de fapt anterioară descrisă de o bază factuală FB și de un set de clauze generice KR .

Genialitatea lui Aristotel stă în faptul că a descoperit relația de consecință logică (vezi *Analiticele prime* I,1,1,24b), a construit teoria silogistică și a identificat mai multe proceduri de a deosebi silogismele valide de cele invalide.

Al doilea merit istoric al Stagiritului este faptul că a privit adevărul nu numai ca valoare epistemică, ci și ca valoare morală, fapt pentru care a declanșat lupta împotriva sofistilor, pseudo-filosofi care încalcă legile logicii, preferând mai curând să aibă faimă de înțelepți, decât să fie, de fapt, înțelepți. În plus, își oferă învățătura lor dubioasă numai pe bani.

Dar să revin ... ce mă atrage la filosofia analitică? Faptul că își pune și ne pune mereu întrebări. Faptul că pornește de la limba naturală și de la experiența comună, dar nu rămâne la ele. Faptul că face uz de logică și atunci când analizează și atunci când încearcă sinteze. În primul caz, cel al analizei, face uz de regulile de eliminare a conectivelor logice și a cuantificatorilor. În cazul sintezei, face uz de regulile de introducere a conectivelor logice.

De reținut că cele mai multe demonstrații presupun, ca și multe acte de creație, uzul analizei și al sintezei.

Ca logician care s-a ocupat de axiomatică și de teoria definițiilor și a clasificărilor am îndrăgit demult tehnicile de analiză a limbajelor științelor particulare și de identificare a conceptelor primitive, nedefinite, într-o teorie, dar definite "implicit" prin modul cum apar în axiomele sistemului.

Apreciez astfel acea filosofie care știe să identifice în limbile naturale conjuncțiile, adverbele și locuțiunile adverbiale care descriu conective și operatori logici de cele mai diferite tipuri, care descoperă noi proceduri și tehnici pentru cunoașterea umană dar și pentru orizontul valorilor ce călăuzesc acțiunea umană.

R.F.A.: A existat în epocă vreun conflict între filosofii analitici și autorități din cauza opțiunii pentru o filosofie "burgheză"? Dumneavoastră personal ați întâmpinat dificultăți în publicarea cărților, în promovarea lor?

C.P.: Opțiunea mea de a face filosofie sau logică, fără a porni de la "clasici" sau de la zeitățile locale nu a satisfăcut exigențele unor recenzenti militanți din *Lupta de clasă* (devenită ulterior *Era socialistă*). În consecință, am fost diagnosticat ca suferind de "obiectivism", "scientism" și "împăciunitorism". Nu m-am vindecat de aceste metehne. Mă tem că s-au agravat: există riscul să devin, ca Leibniz și Russell, pacifist. Au fost prea mari ca exemplele lor să nu devină molipsitoare și pentru alți logicieni, mai mărunți.

M-am apărat față de criticii mei vigilenți spunând că și matematica se face cu limbaje formale. Mai mult, fizicienii, chimiștii și inginerii, chiar și economiștii, sociologii sau psihologii utilizează uneori simboluri și formule de tot felul și nu-i critică nimeni pentru asta. Grigore Moisil, Ștefan Mihăilescu, Alexandru Brezuleanu au făcut și domniile lor logică matematică.

Două dintre persoanele care m-au criticat pentru aceste "slăbiciuni", m-au lăudat după decembrie 89. Cum între timp au trecut în lumea celor drepți, nu găsesc potrivit să le menționez numele în acest context.

Un distins matematician care participă și în prezent la Grupul de Cercetări interdisciplinare din cadrul CRIFST de la Academia Română, Dr. Dan Farcaș a avut la Editura Științifică, cu câțiva ani înainte de revoluție, probleme de natura celor menționate de dumneavoastră. Am fost bucuros că un referat al meu l-a "izbăvit" pe autor și a dus la publicarea unei cărți bune despre "Automatele aleatoare".

Am avut și eu în anul 1984 o situație asemănătoare în privința cărții *Teoria acțiunii și logica formală*. I se reproșa cărții cu pricina că nu are nici o trimitere la "zeitatea" locală de atunci. În condițiile în care unii matematicieni au găsit de cuviință să facă astfel de invocații, eu, profesor de filosofie, am

refuzat să fac acest lucru. Aproape trei luni cele peste 700 de table de plumb de format 25 × 17 conținând textul cărții mele au împovărat două hale din Casa Scânteii în așteptarea ritualului de închinăciune. La presiunile făcute de slujitorii cultului eu răspundeam că n-am găsit nicăieri în scrierile "Profetului" contribuții privind logica matematică și praxiologia.

În timpul unei sesiunii științifice ținute pe Valea Prahovei în 1984, m-a chemat deoparte un general cu ochii verzi. M-a întrebat: "De ce te încapăținezi?". I-am răspuns că nu văd unde și de ce trebuie să fac o atare referire. Am scris cartea singur, nu în cooperare și nu doream să citez, la comandă, pe nimeni. Când a făcut o aluzie la pericolul la care mă expuneam i-am spus: "Țin mai mult la spiritul meu, decât la hoitul meu". Am mai spus că publicarea cărții mele, fără citatul în cauză nu le aduce nici un prejudiciu. Dar nepublicarea ei și pedepsirea mea, le poate aduce multe neplăceri. Iar la întrebarea, firească, "Ce ai să faci?" i-am răspuns enigmatic: "Mutarea mea este în plic, ca la șah!".

Cartea s-a publicat. Spre deosebire de primele scrieri din anii 1965-70 și de cele două cărți publicate în anul 1972, care au avut multe recenzii favorabile și au fost citate și comentate, *Teoria acțiunii și logica formală*, deși conținea, în afară de logica deontică wrightiană și multe rezultate proprii a trecut aproape neobservată. Au fost totuși două recenzii, una a profesorului Mircea Târnoveanu și alta a unui coleg de la o altă universitate. N-am ripostat la neînțelegerea spiritului ei de către un alt recenzent, căci l-am considerat sub presiunea unor sarcini de serviciu sau împiedicat de limite firești. Cărțile se pot întâlni și după multe decenii cu minți apte să le găsească tâlcul și utilitatea. Cartea mea a avut două metehne: și prea voluminoasă și dificilă.

R.F.A.: Dat fiind că preocupările dumneavoastră centrale au vizat teoria formală a acțiunii, v-ați simțit vreodată izolat de restul comunității filosofice românești pentru că vă ocupați numai de "formule" în loc să prindeți "pulsul vieții"? Nu vi s-a reproșat că faptele sociale sunt "mult mai complexe" decât pot să ne-o spună formulele logice?

C.P.: Problema este următoarea: tot ceea ce e pus în formule este luat din viața reală. Formulele sunt, sigur, pe de o parte, simboluri abstracte care desemnează fie indivizi, fie proprietăți, fie relații funcționale dintr-un domeniu sau altul, fie operatori modali – știu, cred – sau "întotdeauna", "pretutindeni", cuantificatori temporali sau spațiali, dar, în acestea noi avem pe de-o parte, ca și în limba naturală un înveliș sonor sau un sistem de semne scrise pe care le putem controla auditiv sau vizual și avem dincolo de

semnele scrise câmpurile de semnificații, înțelesurile, semnele ori componentele morfologice care se unesc în propoziții. Propozițiile au nume comune și au verbe, au adverbe, au particule conjunctive de legătură și, în cele din urmă, ajungem la entități stabile care au valoare de adevăr, sau au valoare descriptivă, sau au o calificare de tip modal. Ideile de bine și de rău sunt calificări axiologice. Ideea de frumos este o calificare estetică (frumos, urât). Sau ideile de a ști, a crede, a se teme, a accepta, a respinge sunt tot operatori modali care dau seama de judecăți de valoare, atitudini și decizii. Ideea de puls al vieții e o metaforă care angajează atitudinea, sentimentele, pasiunea și experiența ființei umane. Acestea sunt, pe de o parte, deprinderi, stereotipii, reguli de conduită, dar sunt în același timp descrise prin anumite enunțuri care au corespondent în lumea reală. Toată lumea care vorbește o limbă naturală conferă, în general, unei clase de obiecte același nume comun. Dacă spun că am văzut în ultima excursie la munte un urs, lumea știe ce am văzut – nu își închipuie nimeni că am văzut un urs polar în Carpați sau că am văzut acolo balene sau vreo specie de focă. Experiențele umane nu sunt amestecate neașteptat. Deci, din punctul acesta de vedere, cred că atunci când facem logică nu trebuie să rămânem doar la succesiunea de semne dintr-o formulă, ci primul lucru este să vedem cum se articulează aceste semne în expresii cu sens și ce tipuri de clase de experiențe descriptive din limba naturală putem să descriem cu acel limbaj.

Un limbaj are o sintaxă. Sintaxa ne duce la o semantică, și semantica este citită, înțeleasă, folosită de persoane sau de agenți. Agenții pot fi: autorul unei acțiuni (un individ sau un grup), o instituție, o persoană juridică, o organizație, sau chiar un robot (spre exemplu, un robot telefonic). Agenții au o seamă de calități, de „virtuți” și sunt cei care utilizează un limbaj, cei care execută o acțiune sau își asumă un scop, dețin o informație, (sau un program, un know-how) și știu cum pot să rezolve diferite clase de probleme. La ora actuală putem concepe logici modale cu agenți. Agenții sunt structurați într-un anumit mod, sunt individuali sau colectivi, se pot afla în relații ierarhice, ocupă posturi și au funcții și atribuții diferite, dețin abilități, au scopuri, au baze de cunoștințe. Lumea reală e formată din corpuri fizice și din ființe vii, inclusiv din ființe umane care joacă roluri de agenți și de pacienți (vezi Aristotel). Termenul de agent s-a reactivat în ultimile cinci decenii în logică, în praxiologie și în științe economice. De mai bine de un deceniu joacă un rol important în informatică, fapt care i-a consolidat rolul în logicile modale cu agenți. Ajungem să putem redacta, reda în termeni de logică matematică lucruri care până acum nu ne erau accesibile. Logicile modale clasice sunt preponderent logici fără agenți, sunt logici cu operatori: $Lp = \text{“Este necesar } p\text{”}$, $Mp = \text{“Este posibil } p\text{”}$ unde variabilă propozițională p stă pentru o

propoziție declarativă ce descrie o stare sau o schimbare Starea aceea are un model pe care îl putem descrie în termenii logicii predicatelor de ordinul întâi. Astfel ne putem apropia de descrierea unor acțiuni umane complexe care să aibă o componentă de logică asertorică, o altă componentă de logică modală, aletică, care dă seama de teoria consecinței logice. Să nu uităm: consecința logică o datorăm lui Aristotel. Nu am știut mult timp să punem bine în evidență cât de profund a fost Aristotel când a descoperit ideea de consecință logică. Toată logica modală a fost regândită prima dată în spirit modern de către Clarence Irving Lewis. El a dat definiția implicației stricte, ca o relație logică necesară între un set de premise adevărate și concluziile degajate din acestea prin reguli valide de inferență. Consecințele pot fi imediate, dar pot fi și consecințe după mii sau sute de mii de pași – și calculatorul le rezolvă foarte rapid prin algoritmii săi. Este important să înțelegem că astăzi logica nu este doar un "exercițiu" în fața unui public și un spectacol de divertisment, de "scânteii" și de inteligență, ci este și un instrument de construire a unor sisteme întemeiate pe bază de cunoștințe veridice din diferite domenii de activitate pentru a rezolva clase complexe de probleme. Logica nu face doar să repete lucruri standard, ci ea este o știință utilă în dirijarea și în modelarea cercetării științifice, inclusiv a unor probleme din științele socio-umane. Și despre acestea trebuie să ne învățăm să vorbim în ateliere de lucru pentru a încerca să obținem succese în diferite profesii. Aici este partea nouă la care s-a ajuns și putem să spunem cu destulă siguranță că s-au născut și s-au creat teorii logice și pe malul Dâmboviței, că acestea au fost prezentate la congrese și conferințe internaționale și publicate în Europa și în Statele Unite ale Americii.

R.F.A.: Puteți să detaliați pentru publicul nostru?

C.P.: Teleologica creată de noi în 1978 a fost apreciată la Helsinki de Georg Henrik von Wright, publicată în Polonia și în Statele Unite. Rămânând la logicile modale, tot pe malurile Dâmboviței s-a născut logica acceptării, ca o teorie a operatorului de argumentare "deoarece" care leagă o teză de argumentat de o mulțime de propoziții, clauze generice sau "reguli" și de o mulțime de date factuale sau de propoziții concrete. Logica acceptării a fost construită la început ca teorie monadică și ulterior ca teorie logică modală cu agenți multipli și cu sisteme axiomatice de tip K, D, T, B, S4 și S5.

Logica înfăptuirii încheată în 2008 este tot o teorie logică modală cu agenți multipli cu o axiomatică de tip S5 și cu procedee de decizie semantice care dă seama deopotrivă de fezabilitatea proiectelor umane și de execuția sau actele performative ale agenților. Particularitatea logicii înfăptuirii este

explorarea unor dimensiuni multiple ale acțiunilor umane: cea teleologică, programatică sau de logică dinamică, ca și cea normativă sau deontică, epistemică, doxastică, asertorică, temporală și topologică sau spațială. Apariția sistemelor modale mixte cu agenți este într-un fel tot o noutate românească despre care o să vorbim, sper, cu alt prilej.

R.F.A.: Profesorul Mircea Flonta spunea, într-un interviu acordat revistei noastre, că în România nu există încă o comunitate de filosofi analitici. Sunteți de aceeași părere?

C.P.: Profesorul Mircea Flonta se exprimă corect. Încă nu putem vorbi de o "comunitate de filosofi analitici". A existat în anii '40 ai secolului trecut un grup de matematicieni și fizicieni care au citit și aprofundat lucrări de filosofie analitică. Profesorul Ilie Pârvu a prezentat în primul număr al Revistei de față activitatea grupului de matematicieni Octav Onicescu, Gr. Moisil, Gh Mihoc, Dan Barbilian; despre ei putem spune că au acționat ca o "comunitate de filosofi analitici".

Oamenii de știință menționați au fost individualități puternice care și-au trăit intens realizarea de sine și producerea operelor proprii. Filosofii și oamenii de știință nu prea alcătuiesc comunități în sensul standard al termenului. Dar, aceste personalități comunică selectiv între ele, își citesc cu interes scrierile și le supun frecvent analizei critice, și adeseori se contestă unul pe altul. În filosofia analitică aflată mereu în vecinătatea logicii și a matematicii există întotdeauna un număr de principii, tehnici și metode împărtășite de breaslă. Există un număr de întrebări și probleme precum și unele aspirații și speranțe comune. Filosofii de această factură au ceva asemănător în constituția lor și se deosebesc mult de adepții filosofiei speculative, de constructorii de sisteme metafizice.

Grupurile incipiente de persoane ce se inițiază în filosofia analitică se apropie prin interese și obiective comune. Dar treptat, prin dobândirea unui stil de cercetare, prin asimilarea unor tehnici și metode și, mai ales, prin identificarea unor probleme proprii și descoperirea primelor soluții originale la aceste probleme, învățăceii prind aripi și încep să fie luați în seamă de reprezentanții centrelor universitare puternice care au inaugurat noi direcții de cercetare.

La altă scară și în alte condiții s-a produs ceva similar în anii 1965-1995 la Catedra de filosofie din Institutul Politehnic București unde a funcționat mai bine de trei decenii un "Cerc de logică și Praxiologie". Celor de la Politehnică le-a lipsit posibilitatea instituirii unui grup formal de cercetare; n-au editat o revistă de profil dar au ținut timp de trei decenii un seminar

săptămânal, un fel de flacără "olimpică" și foc nestins care i-a ținut legați de filosofia europeană și de cunoașterea științifică. Au organizat sesiuni științifice pe teme de logică și praxiologie, au participat la Congrese și Conferințe internaționale pe teme de logică și praxiologie, au fost vizitați de specialiști din Polonia, Germania, Cehoslovacia, Finlanda, Bulgaria.

Nu doresc să vorbesc mai mult despre acest al doilea moment de filosofie analitică românească de apariția căruia am fost, în mare parte, "vinovat fără vină". Doresc mai de grabă să explorez mental două sau trei modalități de promovare a filosofiei analitice românești în acest început de mileniu.

Este de dorit ca filosofia analitică românească să se afirme în acest început de mileniu ca urmare a dezvoltării logicilor modale de ramură în care cercetătorii români dețin o experiență demnă de a fi continuată. Tăria filosofiei analitice rezidă în valoarea metodologică a tipurilor de teorii logice care vin de la Leibniz, Frege, C.I. Lewis, B. Russell, R. Carnap, G.H. von Wright, Nicholas Rescher, Jakko Hintikka, V.A. Pratt, S.A. Kripke, Dov Gabbay, J.F.A.K. van Benthem. Cele 10-12 specii de sisteme logice de ramură extind neașteptat de mult și sistemele modale mixte ce pot fi explorate.

Trebuie să facem din logicile modale cu agenți o strategie coerentă de construire a sistemelor multiagent, aceasta în cooperare, desigur, cu specialiștii din științele tehnice, matematică și informatică din țară, cu firmele de informatică din țară și din afară.

A doua direcție de interes pentru filosofia analitică românească este proiectarea pe baza unor teoreme, metode și strategii de logici modale mixte a unor *baterii de teste de explorare* a stării de moralitate profesională, ca și a calității relațiilor inter-personale. Astfel putem studia cum judecă aceleași conduite practice un număr de 30 sau 50 de evaluatori și apoi care este conduita lor efectivă când se confruntă ei înșiși cu situații similare.

Cred că o societate de filosofie analitică trebuie să vizeze atragerea spre gimnastica spiritului a tineretului școlar, să se implice în alegerea și în crearea de probleme de logică și programare logică de nivel școlar. Dar și de probleme care să facă uz de tehnici și teorii logice de nivel superior. Sunt multe sarcinile filosofiei analitice.

A consemnat Andrei Vasilescu